

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju

Ali je bil Jožef Gabršček (Josip Gaberšček) zares italijanski vohun?

Protiobveščevalna analiza dostopnih podatkov iz italijanskih in slovenskih virov o verjetni kompromitaciji tajnega sodelavca ObC VKJ v Ljubljani s strani italijanske Ovre.

Članek z zgornjim naslovom sem poslal poznavalcem tigrovske in orjunaške problematike na Primorskem. Prejemniki, malce presenečeni, so mi prijazno odgovorili, da je zastavljenim vprašanjem vredno posvetiti raziskovalno pozornost, saj so zanimiva in še vedno zgodovinsko aktualna.

Najprej sem ugotovil, da so javno objavljeni podatki o Josipu Gaberščku pomanjkljivi (n.pr. na spletnih straneh *Primorci.si*). Zato sem prosil za pomoč, in sicer Škofijski arhiv v Kopru in župnijo v Tolminu. Prijazni pater Marjan V. iz koprskega škofijskega arhiva mi je poslal zaprosene osebne podatke za Josipa Gaberščka, ki pa pravilno glasijo takole:

Jožef, Gabršček je bil rojen 1. marca 1898, na Ljubinju št. 47 pri Tolminu. Njegov oče je bil Ivan Gabršček. mati pa Jožefa roj. Leban; dne 16. februarja 1925 se je poročil z 29-letno Marijo Mrak, rojeno v Plavah, oče Peter, mati Marija Goljevšček.

Ker je krstna knjiga v župniji Tolmin, sem seveda zaprosil g. župnika D. Bajca za pomoč, vendar podatka še nisem prejel. Predvsem sem prosil za podatek o datumu in kraju smrti Jožefa Gaberščka, ki je še vedno neznanka. Za podobne podatke o soprogi sem zaprosil župnijo Deskle.

Ker je javno objavljen podatek, da je Jožef Gabršček do 1943 bival v Beogradu, sem zaprosil preveritev podatkov v vojaškem in policijskem arhivu Srbije oz. o eventualni pripadnosti v vojaških ali drugih strukturah med okupacijo (partizani, četniki) in tudi pozneje. Odgovor še pričakujem. Na koncu sem dodal odlomek iz svoje knjige *Legendarni slovenski obveščevalci* (Pro-Andy Maribor, 2010), da bi lažje primerjali nekatere starejše podatke z novimi.

Nekaj odgovorov sem poiskal v zapisih dr. Milice Kacin Wohinz, pa tudi v spominih Alberta Rejca, voditelja TIGR-a, katere bom citiral (brez popravkov), vendar z mojimi poudarki (krepko). Neposredne in kompetentne odgovore sem dobil od priznanega zgodovinarja Univerze v Kopru doc. dr. Gorazda Bajca, pa jih tudi najprej navajam:

A) O sumih, da naj bi J. Gabršček sodeloval z italijanskimi oblastmi

»Milica Kacin Wohinz navaja (zapiše), da je bil **Josip Gabršček** začetnik ilegalnega gibanja v Trstu v obdobju 1924–1926, ki pa je **1936 dal italijanskemu poslaniku v Beogradu obsežno poročilo** o teh dogajanjih, kar potrjujejo tudi spomini nekaterih protagonistov o t. i. prvem TIGER-u (Kacin Wohinz, Milica: *Dvajsetletni primorski upor*; Verginella, Marta: *Primorski upor fašizmu 1920-1941*. Ljubljana, Slovenska matica, 2008, str. 24-27). Iz drugih objav Milice Kacin Wohinz lahko sklepamo, da je **Gabršček** italijanskim oblastem **posredoval tudi podatke** o organiziranosti na Primorskem do leta 1926 (Kacin Wohinz, Milica: *Prvi antifašizem v Evropi. Primorska 1925-1935*. Koper, Lipa, 1990, str. 55–56).

Eden izmed vodilnih organizatorjev TIGR-a, **Albert Rejec**, je na vprašanja Udbe, ki mu jih je zastavila verjetno leta 1953, omenil, da Gabrščku v tridesetih letih **ni povsem zaupal**. Rejec je tudi zapisal: "... *Gaberšček je šel namreč, potem ko je odšel od Edinosti čudno pot. Vmešan je bil v neko afero špijonaže – antišpijonaže, v kateri so se pletli Orjuna –*

italijanski konzulat in polkovnik Andrejka.” (*Domovina, kje si?* Zbornik ob stoletnici rojstva Alberta Rejca (1899-1976), Gorica, Goriška Mohorjeva družba, 1998, str. 62).

Eden izmed pripadnikov organizacije TIGR, Slavko (Venceslav) Tuta, je takole zapisal: “... Več ali manj je vso to mladino policija poznala. Če je bilo potrebno, so se posluževali tudi ovaduhov, ki jih v času množičnega odpora ne manjka. Naj navedem le najbolj žalostni primer. Glasilo **Orjuna** je leta 1928 objavilo **fotografski posnetek neke ovadbe bivšega vodilnega člana Zveze mladinskih društev v Trstu Josipa Gabrščka italijanskemu konzulatu v Ljubljani.**” (Tuta, Slavko: *Cena za svobodo*. Gorica, Goriška Mohorjeva družba, 1999, str. 157)«.

B) O delovanju Jožefa Gabrščka po dokumentih Ozne oz. Udbe

»Iz italijanskih poročil, ki jih je Ozna (od 1946 Udba) zasegla in nato uporabljala mdr. pri sestavljanju raznih rekonstrukcij, elaboratov ipd., se navaja, da je na začetku (od leta 1924 do 1926) obstajalo precejšnje trenje med TIGR-om in Orjuno, dokler ni prišlo do zблиžanja in nadaljnjih povezav obeh organizacij (Gorazd Bajc: *Zapletena razmerja. Ivan Marija Čok v mreži primorske usode*. Koper, Društvi TIGR, 2000, str. 34) V času spora naj bi bil Ivan Marija Čok celo nasproten TIGR-u in naj bi o obstoju organizacije obvestil Josipa Vilfana in Edvarda Slavika, tako da je moral tedanji voditelj **Josip Gabršček zapustiti organizacijo in zbežati v Jugoslavijo.**

Milica Kacin-Wohinz je med tem skrbno **pregledala italijanske dokumente** (Kacin Wohinz: *Prvi antifašizem*, str. 56), po katerih je sam **Gabršček** obvestil Vilfana in Slavika o obstoju organizacije; oba sta odločno nasprotovala vsakršni ilegalni dejavnosti. Čeprav glede Vilfana nekateri drugi podatki kažejo ravno obratno, da se je namreč zavedal pomena ilegalnega delovanja. Udba je sicer pisala, da sta Slavik in Vilfan vedela za obstoj organizacije TIGR (prim. ARS, AS 1931, *Meščanske stranke na Primorskem* (stara oznaka 600-8), 312, *Osebna shema za Primorsko*, 12. 9. 1952, str. 8).

V rekonstrukcijah Udbe (mdr. očitno tudi na podlagi zaseženih originalnih italijanskih dokumentov) glede organiziranosti Slovencev (in drugih) na območju Julijske krajine pred, med in po drugi svetovni vojni, dobimo naslednje podatke o **Josipu Gabrščku**: da je bil član propagandnega odbora liberalnega tabora v **Gorici leta 1928** in na splošno med vodilnimi liberalci v Gorici (ARS, AS 1931/*Meščanske stranke na Primorskem* (stara oznaka 600-8), 305, *Osebna shema za Primorsko*, 12. 9. 1952, str. 1). Bil je tudi v okviru narodno-obrambnih društev, in sicer kot dobesedno piše v dokumentu “/.../ **TIGER** /.../ I. cona: poveljnik **Gabršček Josip** nato **Kocjančič Karel** /.../” (ARS, AS 1931/*Meščanske stranke na Primorskem* (stara oznaka 600-8), 312, *Osebna shema za Primorsko*, 12. 9. 1952, str. 8).

Podobno je Udba pri pisanju rekonstrukcije o delovanju Orjune, na podlagi zaseženih italijanskih dokumentov navajala pisanje **nekega zaupniškega poročila** italijanskega notranjega ministrstva z dne 20. 12. 1927, da je Julijska krajina “/.../ razdeljena na 6 con, na čelu vsake izmed njih je komandant. Kot je bil konfident informiran o organizaciji, so bili poveljniki: Cona 1: **Gabršček Josip**, ki je emigriral leta 1926 in prepustil poveljstvo **Kocjančiču Karlu**, ki je pred 20 dnevi zapustil Italijo. Ni znano komu je ta oddal poveljstvo. /.../ Vsaka cona ima poleg poveljnika tudi podpoveljnike. V prvi coni so bili to, dokler je poveljeval **Gabršček: Martelanc Karel** iz Tolmina, **Venturini Franc**, **Košuta Just** iz Gorice, **Sirk Vladimir**. Cona obsega teritorij, na katerem prebivajo njeni člani /.../” (ARS, AS 1931, *Sekundarno gradivo*, ORJUNA, 26, *Material goriške kvesture o “ORJUNI”*, II. del).

Eden izmed pripadnikov organizacije TIGR, Dorče (Teodor) Sardoč, je leta 1980 v svojih spominih za tržaško radijsko postajo RAI – Radio Trst A, ki so bili nato pripravljeni za tisk, okarakteriziral **Gabrščka, da je bil dober organizator, ekstremist, pa tudi demagog, da je imel tudi določene zasluge**, ko je mlade prepričeval, da s politiko starejših ne bodo prišli

nikamor. (Sardoč, Dorče: *Tigrova sled. Pričevanje o uporuh primorskih ljudi pod fašizmom*. Gorica, Sklad Dorče Sardoč, 1998 (nova izdaja, prva 1983), str. 44, 48).

Gabrščkovo odločnost lahko občutimo ob prebiranju nekega njegovega dopisa, poslanega v imenu političnega društva *Edinost*, z dne 29. 8. 1925, ki je shranjen v zbirki italijanske dokumentacije, ki jo je Udba uporabila pri pisanju svojih elaboratov, in sicer v tem primeru glede organizacije Edinost (ARS, AS 1931, Originalno italijansko gradivo, *Organizacija EDINOST Trst*, (stara oznaka 2150-1), 1-2, Josip Gaberšček, Politično društvo Edinost v Trstu za Ugledni Krajevni odbor pol. društva Edinost, 29. 8. 1925).

Drugih podatkov o **Josipu Gabrščku doma in v tujini** (London, ZDA, Rim, Beograd idr.) dr. Bajec **ni dobil**, niti o njegovi nadaljnji usodi, kraju in datumu smrti. Smatra, da je pisanje Ozne oz. Udbe treba jemati z rezervo. Podobno velja za Ovro in druge italijanske vire (Bajc, Gorazd: *Varljivosti pri trditvah o "vohunih" Ovre*. Ob 80-letnici uvedbe najstrožjih fašističnih ukrepov. Koledar Goriške Mohorjeve družbe 2006, str. 184-186)«.

O delovanju ObC (obveščevalnega centra VKJ) v Ljubljani, ki ga je vodil polkovnik Viktor Andrejka, pa je v strokovni javnosti malo znanega. To je tudi mnenje odličnega poznavalca novejših primorske zgodovine doc. prof. dr Gorazda Bajca.

C) Albert Rejec, vodja TIGR, o Jožefu Gabrščku

Ker se mi je zdelo potrebnim še bolj natančno pregledati zapise in izjave Alberta Rejca, vodilnega Tigrovca, pa tudi dr. Milice Kacin Wohinc kot najbolj znane raziskovalke TIGR-a (poleg dr. Mire Čenčič), se najprej pomudimo pri Albertu Rejc in njegovi knjigi *Domovinam kje si?* (Gorica, 1998) na določenih straneh, in sicer:

Str. 16: »Albert Rejec navaja, da se je: »Politično odločil, da bo poklicno delal za takratni edinjaški tabor leta 1924 na vabilo **Josipa Gaberščka**, takratnega tajnika pri »Edinosti« v Trstu in Zorka Jelinčiča, tajnika pri »Zvezi prosvetnih društev« v Gorici«.

Str. 19: »Preden sem nastopil mesto tajnika pri Pokrajinskem odboru »Edinosti« je opravljal to mesto sodni svetnik Vidmar, ki pa je to bolj lagodno vzel. Iskali so mlajšo aktivnejšo moč in sta me za to delo priporočila **Josip Gaberšček** pri tajništvu v Trstu in Zorko Jelinčič pri »Zvezi prosvetnih društev«. Najaktivnejši funkcionar je bil dr. Karlo Podgornik, nato dr. Medvešček, dalje kmet Hrovatin, neki obrtnik Rojc. Stalne stike je imel Rejec z dr. Podgornikom. Odnosi goriškega odbora nasproti glavnemu odboru političnega društva v Trstu so bili prepuščeni precej slučajno, bili redki in neredni stiki. Če je nanesla prilika, je prišel dr. Vilfan v Gorico kvečjemu dvakrat do trikrat letno«.

Str. 31: »*Posameznih referentov in referatov pa se več ne spominjam*. Goriški edinjaši niso nikdar prešli iz legalnega dela v ilegalno. Dokler je bilo še dovoljeno tudi nefašističnim organizacijam delovanje, je bilo k vsemu temu delu primešano še nekaj ilegalnega: čitanje prepovedanih listov, manjši sestanki, ki niso bili vnaprej javljeni, itd., ko so bile vse organizacije razpuščene in vsi listi ustavljeni, so se goriški edinjaški voditelji še bolj povlekli v svoje pisarne in ni več mogoče govoriti o ilegalnemu vodstvu »Edinosti« z bivšimi voditelji. Pobuda za ilegalno delo je prišla s Tržaškega, kjer so člani Zveze mladinskih društev zbrali precej radikalne strune. Tam je **agitiral ilegalno delo Josip Gaberšček**, tajnik pri »Edinosti« ter v njegovi družbi dr. Goljevšček, dr. Sardoč, Roman Pahor, dr. Dekleva in drugi. **Gaberšček** se je sicer po svoji navadi kmalu sprl in naveličal tega dela ter **odšel v Slovenijo**. Še prej pa je prepričeval Jelinčiča, Rejca, Pavlina, Sfiligoja in druge na Goriškem o potrebi ilegalnega dela, ker fašizem zatira, odnosno je že zatrl vse možnosti legalnega dela. Za ilegalno delo sta se na Goriškem najbolj resno zavzela Jelinčič in Rejec«.

Str. 32–33: »Splošna ilegalna akcija po vsej deželi na Goriškem ni bila povezana z nikomur v Jugoslaviji ne z državnimi organi in ne s privatnimi gibanji (Orjuna). Ni obstajala ne posredna in ne neposredna povezava z Orjuno v Jugoslaviji. Rejec in Jelinčič sta šla na

povabilo **Gaberščka** iz Trsta na nek sestanek »Orjune« v Ljubljano, mislim v letu 1926. Tam je bilo sklenjeno, da se osnuje **Orjunavita** (Orjuna v Italiji). Oba sta izjavila, da ne priznavata in se ne strinjata s postopanjem Orjune v Jugoslaviji in bi sprejela le oni del, ki zadeva narodno borbo proti fašizmu. Ta sestanek je bil edini, ki se ga je Rejec udeležil v Ljubljani. Druge povezanosti med TIGR-om in Orjuno ni bilo; izvzemši morda postojnski okraj, kjer je bila Orjuna razširjena po vseh vaseh in kjer so nekateri člani Orjune prešli v kasnejši TIGR. **Gaberšček je imel ozke stike z Orjune in bil tudi eden izmed voditeljev pri prvih začetkih TIGRA.** Ko je pa bil ustanovljen TIGR ni bilo več povezave z Orjuno, ker Orjuna ni več ničesar pomenila. V tem času so bile vodilne osebe v mladinskem pokretu v Trstu kot že gori rečeno: **Gaberšček**, dr. Sardoč, dr. Dekleva, dr. Goljevšček, Roman Pahor in drugi voditelji mladinskih društev. Kot že navedeno ni poznal Rejec vseh posameznih zaupnikov organizacije na Tolminskem in Idrijskem, **temveč le enega človeka.** Na Idrijskem (če mislimo pri tem okolico mesta Idrije in ne ono pri Kobaridu), je bila stvar še bolj zamotana, ker so se marksistični elementi mešali z nacionalističnimi. Malo prej, predno je začela organizacija TIGER (TIGR), je bil proces proti marksistični skupini dijakov in delavcev, zaradi umora nekega vohuna in so bili Zmago Krašna, Dušan Hreščak in tovariši obsojeni na dolgoletne ječe. Stvar je bila vezana na Idrijo in je bilo nekaj obsojencev iz Idrije, zato se takrat ni poskušalo organizirati tudi v idrijskem okraju. Z ing. Markom Kranjcem je prišel prvič v življenju v stik leta 1926 na gori omenjenem sestanku in še kasneje dvakrat ali trikrat, ni pa bilo nobenih ožjih stikov ...«.

Pod številko 30 pa Albert Rejec v nadaljevanju navaja naslednje: »**Obveščevalne naloge so bile one, ki jih je postavljala komisija Anton Batagelj (1894–1974) na Jesenicah,** to je premik ital. čet, fortifikacijska dela. Sprejemali so jih oni, ki so prebivali ob meji in ki so zaradi bližine meje bili zmeraj v stikih z jugoslovanskimi organi, ki so seveda po svoji strani iskali povsod zveze in vire za informacije. **Rejec je imel z Batageljem tesne stike, ko je bil ta še na Jesenicah in Rejec že v Jugoslaviji. Batagelj je zbiral obveščevalni material o ital. vojaških ukrepih in ga pošiljal divizijskemu obveščevalnemu centru, odnosno šefu v Ljubljano, ki so se v teku let menjali. Med temi je bil nekaj časa Andrejka, kateremu je Batagelj Rejca predstavil. Rejec pa z Andrejkom ni delal, ker je pomagal Batagelju le v toliko, v kolikor je šel na roko emigrantom iz Julijske Krajine**«

Na straneh 34–35 pa Albert Rejec navaja naslednje zanimive podrobnosti, pa jih navajam pod številkami iz njegove knjige:

32) »**Ilegalna organizacija ni prejela od nikoder finančnih sredstev.** Edinjaško vodstvo v Gorici sploh ni vedelo za obstoj ilegalne organizacije, dokler niso bruhnila odkritja v italijanskem tisku. Vsak član je prispeval iz svojega, ker so bili vsi zaposleni. Na jugoslovanski strani ni nikdar nihče finančno pomagal. **Batagelj je razpolagal s smešno nizkimi finančnimi sredstvi za svojo obveščevalno službo,** nekaj sto dinarjev mesečno. **Orožja ni takrat do 1930 nihče pošiljal na Primorsko,** dobil se je tu pa tam kak samokres bodisi od znancev bodisi manjšo vsoto od tihotapcev in podobnih elementov.

33) Prvotno so bili na Tržaškem isti voditelji mladinskih društev in ilegalnega dela, ker je počasi z razpustom in omejitvami mladinsko delovanje preraščalo v ilegalno. **Leta 1927 je Gaberšček odšel, nato so bili konfinirani: Sardoč, Dekleva, Pahor, Tuta.** Delo je prešlo na še mlajše nepoznane moči: Marušič, Bidovec, Spangher. Spangher je vzdrževal zvezo z Gorico in ker si je takrat Jelinčič nalomil hrbtenico, je sprejemal in držal vezo s Trstom samo Rejec.

34) **Rejcu niso bila znana imena konfidentov italijanskih varnostnih organov,** ki bi se hoteli vriniti v liberalno legalno ali ilegalno organizacijo. Tudi poznejši procesi in odkritja v teku let **niso pokazala, da bi italijanski konfidenti kaj dosegli. Ni bil nobeden konfident razkrinkan.** Oblast še ni vedela za obstoj ilegalne organizacije in zato niso bili spuščeni

konfidenti, da bi iskali sled. Odkritja so prišla z neprevidnostimi članov in njihovimi pogreški, nato mučenja ...».

Str. 35: »Vodstvo tržaške »Edinosti« je bilo: dr. Josip Wilfan, dr. Edvard Slavik, dr. Just Pertot, dr. Mirko Vratovič, dr. I. M. Čok. Pravi politični tajnik »Edinosti« je bil dr. Slavik, pokrajinski in organizacijski tajnik je bil nekaj časa dr. Mikuletič, ki pa ni kaj prida opravil, **nekaj je razgibal Gaberšček, ki je bil nestalen, prevrtljiv in zaletav.** Pred razdorom s klerikalci še dobra organizacija, nato je vse vsplahnilo, **se dvignilo z Gaberščkom in zopet vse zastalo.** Anton Gerbec je opravljalo nekaj časa administrativno delo v tajništvu, bil pa tudi nekaj časa tudi edini tajnik, ki pa ni bil kos organizacijskemu delu.

Že pri prejšnjih vprašanjih omenjal ponovno svoje zveze s Sarđočem, Deklevom, Romanom Pahorjem, Gaberščkom in drugimi na Tržaškem. Temu bi še dodal zveze z Jožetom Kosovelom in dr. Franetom Tončičem, ki pa nista bila tako v izraziti opoziciji proti starejšim edinjaškim voditeljem. Rejec se je preselil v Ljubljano zadnje dni februarja 1929 ... V Ljubljani se je povezal z **Danilom Zelenom** in odhajal vsak dan na »**Jugoslovansko Matico**« v Ljubljani. Seznanil se je takrat z bivšima Orjunašema Kosec Filipom in Kukec Jožetom. Za Rejcem so prihajali v naslednjih mesecih še številni njegovi znanci in člani TIGRA: učitelj Majnik, Srečko Šorli, brat Maks Rejec in drugi«.

Str. 61–62: »Rejec v Beogradu ni imel izven emigrantskih vrst nobenih stikov. Na hrano je hodil v restavracijo »Primorje« pri postaji, kjer je bil v družbi primorskih emigrantov, ki so tja zahajali: dr. Marij Krmpotič, Stanko Renko, dr. Mijo Mirkovič, Milan Čok, dr. Vratovič, dr. Bradamente, Vjeko Primož in drugi. S temi srno se tudi razgovarjali o emigrantskih zadevah. Stikov ni vzdrževal v Beogradu z nobenim Orjunašem. Spominja se, da je govoril od časa do časa, **morda vsake pol leta z Josipom Gaberščkom**, bivšim tajnikom društva »Edinosti«, katerega je že večkrat omenil v prejšnjih vprašanjih in odgovorih. Ne izključuje, da je govoril z njim v letu 1936, toda prav gotovo tako, v taki obliki, da je bilo za javnost in kot je bilo javnosti že znano. **Gaberšček je šel namreč, potem, ko je odšel od »Edinosti« čudno pot. Vmešan je bil v neko afero špijonaže – antišpijonaže, v kateri so se pletli Orjuna – ital. konzulat in polkovnik Andrejka. Zbežal je najprej v Skoplje in nato v Beograd, kjer je živel kot trgovski potnik.** Družil se je s trgovskimi potniki, bil nesoliden v svojih obvezah in čedalje bolj propadal in se vdal pijachi. Z emigranti se ni družil, pač pa s srbskimi trg. agenti in raznimi družbeno sumljivimi tipi po beograjskih beznicah. **Rejec ga je poznal še od mladih let, ker je bil Gaberšček doma iz Tolminskega (iz vasi Lubinj).** Ideja in pobuda o zvezi z Orjuno je prišla od **Gaberščka** in dotični sestanek z Orjuno na njegov poziv. Kot omenjeno sta bila takrat določena za Goriško Jelinčič in Rejec, za Postojnsko mislim, da Vilhar, ki je kasneje padel pri Prestranku, dalje **Gaberšček** za Tržaško. Drugih se ne spominjam, ker to je bil prvi in zadnji sestanek z Orjuno«.

Na str. 63 pod štev. 68 pa Albert Rejec navaja naslednje: »**V prvih letih življenja v Jugoslaviji je sporočal, kar je izvedel iz Julijske Krajine Batagelju, kasneje je pa ta posel opravljal Danilo Zelen, ki je bil povezan s podpolkovnikom Plhakom.** Zelenu na dom na Tyrševo c. 92 so neopazno lahko prihajali kurirji, tam prenočevali in sporočili Zelenu novosti«.

Ker je dr. Milica Kacin Wohinc edina raziskovalka, ki o delovanju Jožefa Gaberščka navaja tajne italijanske dokumente iz katerih bom povzel oz. citiral navedbe. Gre predvsem za njeno razpravo *Prvi antifašizem v Evropi* (Koper, 1990), kjer na straneh 54–55, 56–57, 216–217 in 222–223 omenja delovanje Jožefa Gaberščka.

D) Milica Kacin Wohinc – zapisi o Jožefu Gabrščku

a/ Gabrščkovno poročilo italijanskemu ambasadorju v Beogradu 1936

Str. 54–55: Glede sestanka v ulici sv. Frančiška navaja naslednje: »**Jože Gaberšček**, Ante Gerbec, Albert Sirk, Tone Gaspari in Fran Venturini. Ti podatki so nedvomno **pravilni, potrjuje jih obsežno poročilo, ki ga je leta 1936 dal italijanskemu poslaniku v Jugoslaviji začetnik ilegalnega gibanja v Trstu Josip Gaberšček**. Poročilo prikazuje celotni razvoj zametkov ilegalnega narodnjaškega gibanja v dobi, ko so še obstajale legalne organizacije narodne manjšine. **Poročilu lahko v splošnem verjamemo, čeprav ne moremo preveriti podrobnosti**. Takole pravi: Ilegalno delovanje je bilo do leta 1924 priložnostno povezano z Orjuno, brez organiziranosti in brez sposobnih voditeljev na Primorskem, ki bi znali organizirati kolektivno in učinkovito delo skupaj s predstavniki legalnih narodnih organizacij. **Avgusta 1924 je Gaberšček postal tajnik političnega društva v Trstu in se je takoj lotil krepitve sekcij društva z borbenimi ljudmi ter povezave Trsta s podeželjem**. V nekaj mesecih se je število članov Edinosti povečalo na okrog 7000, združenih v 42 sekcijah. Hkrati se je tačas na Tržaškem močno razmahnila mladinska dejavnost z Zvezo mladinskih društev.

Dne 28. decembra 1924 je Gaberšček sklical v prostorih Edinosti sestanek osemnajstih ljudi iz vseh pomembnejših krajev Julijske krajine ob navzočnosti jugoslovanskega konzula v Trstu. Po analizi položaja so se odločili za **ilegalno organizacijo z nalogo »varovati slovenske sorojake, opravljati obveščevalno delo in teroristične akcije«**. V vodilni odbor so imenovali **Josipa Gaberščka, Antona Gasparija in Alberta Košuto**. Organizacijo so poimenovali **TIGER**, iz začetnic imen: Trst, Istra, Gorica, Edini, Reka. V kratkem je narasla na **200 krajevnih sekcij**, ki so bile dejansko trojke po zgledu srbskih komitov. Sprejemali so le najbolj zanesljive in take fante, ki so že odslužili vojaški rok. Materialno so organizacijo podpirali bogati člani in jugoslovanski konzul. Ta, prvi Tiger je bil ustanovljen **neodvisno in celo proti Orjuni, beremo v poročilu, pač pa so navzoči prisegli jugoslovanskemu konzulu**. Orjuna, ali bolje njen vodja Kranjc, sta se čutila odrinjena s primorskega prostora, zato je on svojim članom prepovedal vstop v Tiger. **Poleti 1925** je Kranjc izsilil sestanek v Planini, kjer so se oboji predstavniki dogovorili za skupen sestanek (Žele, Zapiski ob kongresu Orjune dne 20. decembra 1925 v Ljubljani) Na njem so sprejeli sklep o združitvi Tigra in Orjune na Primorskem v **skupno organizacijo Orjunavit**, kar pomeni Orjuna v Italiji. Vodilni odbor so sestavljali: Kranjc in Verbič iz vodstva Orjune, iz **Primorske pa Gaberšček, Rejec, Kocijančič in Venturini kot kurir**. O ljubljanskem sestanku najdemo podatke tudi v pismu Alberta Rejca Jelinčiču leta 1957. Rejec pravi, da sta z Jelinčičem vztrajala pri tem, »da je treba naše delo ločiti od orjunaškega in da se ne moremo strinjati z delom Orjune v Jugoslaviji«, zato so orjunaši predlagali posebno ime: Orjunavit. Marko Kranjc je v razgovoru s Samom Pahorjem potrdil, da je zahteval, naj se vodstvo Tigra združi z vodstvom Orjune in da bo vse vodeno iz Ljubljane, toda Tiger se je temu upiral. Po Rejčevih podatkih so obstajali tesnejši stiki med organizacijama še dve leti, akcije so bile sicer ločene, vendar v splošnem ni mogoče organizacij in akcij gledati ločeno. Po fuziji so se Primorci doma šteli za tigrovce, ko so prišli v Slovenijo, priložnostno ali v emigracijo, pa za orjunaše, pravi Kranjc. **Poleti 1926 se je Tiger spet osamosvojil**, pravita Gaberšček in Rejec, ker so Primorci nasprotovali rigorozni Kranjčevi komandi in njegovemu samovoljnemu načrtovanju atentatov. Hoteli so prej utrditi organizacijo in jo usposobiti za akcije, nasprotovali da so tudi roparski akciji v Prestranku ...«

Ljubljanski sestanek je zabeležen tudi v Želetovih zapiskih, v njih so navedena imena naslednjih udeležencev: Jože Vadnjal iz Zagorja pri Pivki, Gašper Slavec iz Selc pri Postojni, Franc Hrovatin iz Matenje vasi, Peter Žele iz Prestranka, Alojz Vilhar, Jakob Gerželj in Filipini iz Postojne, N. Sirk iz sv. Križa pri Trstu, Vlado Badalič, Anton Peric, **Jože Gaberšček in Fran Venturini iz Trsta**, Zorko Jelinčič, Albert Rejec in Rudi Kenda iz

Goriške ter Marko Kranjc in Andrej Verbič iz Ljubljane (Žele, Zapiski. ACS, PS, AGR, 1920-1945, G 1, b. 17). Ta imena navaja poleg Gaberščka tudi Rejec v nekem pismu Jelinčiču, Žele v zapiskih pa pravi, da so bili v odboru le emigranti Kranjc, Verbič in **Peric**, medtem ko so baje bili nekateri drugi udeleženci sestanka poverjeniki za posamezne cone na Primorskem. Pravi tudi, da je on sam pripomogel k fuziji med »tržaško« in »ljubljsko« organizacijo, katero je na Pivškem organiziral Venče Žnidaršič«.

b/ J. Gaberšček, vodja tržaške Orjune

Str. 56–57: »V Prestranku naropani denar so porabil za potrebe Orjune v Ljubljani. Gaberšček je vso zadevo razkril vodstvu Edinosti v Trstu, Josipu Vilfanu in Edvardu Slaviku, ki sta odločno nasprotovala vsakršni ilegalni dejavnosti. **Konec leta 1926 se je Gaberšček preselil v Tolmin**, vodstvo organizacije v Trstu je prevzel Kocijančič. Vendar je po letu 1926 aktivnost močno upadla, ker je Orjuna prenehala materialno podpirati organizacijo. Sicer pa je bila **julija 1926 Orjuna v Sloveniji prepovedana**, umaknila se je v ilegalo in se reorganizirala po zgledu srbskih komitov. Imela je naslednjo usmeritev: tajni sestanki, odločne akcije, hitre in posamič, uporaba katerihkoli nasilnih sredstev, okrepitev vdorov čez mejo. V **poročilih konfidentov** najdemo za leto 1926 mnoga imena, ki da so pripadali Orjuni. Konec leta 1926 je bilo **baje 100 zaupnikov Orjune ob meji od Podbrda do Zadra**. Organizirani na Primorskem so imeli po **Gaberščkovih podatkih predvsem obveščevalne naloge**. Do konca leta 1926 je, kot pravi, **organizacija opravila velikansko delo**, zbrala je podatke o italijanskem letalstvu in letališčih, o utrdbah na meji z zemljevidi vred, o premikih vojaških enot, o komunikacijah, itd. Podatke so dajali tudi slovenski fantje, ki so bili pri vojaki, pa tudi nekateri podkupljeni italijanski oficirji. **Kurirske zveze za prenos informacij so se z vseh strani Primorske od Tolmina, Cerkna, Idrije in Postojne, stekale v odbor v Trst, od tam pa so bile posredovane jugoslovanskemu konzulatu**. Izmed terorističnih akcij pa je Tiger opravljala le manj pomembne, vendar po mnenju italijanskega poslanika v Beogradu »ni bilo v preteklosti in tudi danes (1936, op. av.) mogoče ločiti med nalogami, ki jih je opravljala Orjuna, in nalogami določenimi drugim organizacijam jugoslovanskih nacionalistov«. (ACS, PS, CPC, 2213, Gaberšček; AGR, 1920-45, G 1, b. 94). Poleg Gaberščka, ki naj bi še iz Tolmina do poletja 1927 vodil Orjuno na Primorskem so med drugim navedeni kot orjunaši: Slavik, Beker, brata Stolfa, Obersnel, Pirjevec, pravnik Dekleva, dentist Sardoč, Ive Mihovilovič iz tržaške Zadrुžne zveze, ravnatelj Novic Janko Runtič, trgovec Stepančič iz Gorice. (ACS, PS, AGR, 1920-45, GI, b. 17, Poročilo je v kopiji tudi v ZACKZKS, Gor. kvestura, fasc. 1413)«.

Dr. M. K. Wohinz navaja: »Med nalogami orjunašev pri vdorih na Primorsko so bile tudi nasilne akcije. Fizični spopadi, uboji, požigi, žrtve in podobno so bili značilni zlasti za prva leta po prvi vojni. Tedaj, do prihoda fašizma na oblast, so bili spopadi razredni, sestavni del dvoletnega revolucionarnega vzdušja, pri čemer so bili seveda udeleženi tudi Slovenci in Hrvati. V ta čas spadajo znani dogodki, kot so bile delavske barikade pri Sv. Jakobu v Trstu, ustanovitev delavske' Labinske republike, upor kmetov na Proštini, incidenti med stavkami in podobno. Precejšnje je bilo število padlih ali ubitih na obeh straneh, ne samo med delavci, ki so bili predmet fašističnih napadov, ampak tudi med fašisti in organi javne varnosti. Vse te dogodke šteje zgodovinarje med revolucionarne poskuse ali k obrambi in odgovorom na fašistični teror. Čeprav so fašistične skvadre od leta 1920 enako napadale slovenske in hrvaške nacionalne ustanove, omenimo požig slovenskega Narodnega doma v Trstu, se s te, »nacionalne« strani niso pojavili organizirani poskusi obrambe. **Edini nacionalni množični odpor** je bil ob parlamentarnih volitvah 15. maja 1921 v Marezigah. Vaščani so s kamenjem pregnali iz vasi fašiste, ki so prišli iz Kopra, da bi usmerjali volilni postopek, pri čemer so štiri ubili. Kot kaže, ta upor ni bil povezan ne z delavskimi nemiri ne z jugoslovanskimi nacionalističnimi organizacijami. Bil je **spontana reakcija** ogorčenih domačinov. Začetki

individualnih terorističnih akcij sodijo v čas nastanka Orjune. Vemo za uboj slovenskega renegata Josipa Urha iz Postojne, bivšega člana Orjune, ki so ga orjunaši januarja 1922 z zvijačo vzeli iz zapora v Cerknici, kjer je bil zaprt zaradi tihotapstva, in ga ustrelili v bližini državne meje. Znan je tudi napad orjunaša Stanka Molka, kot kaže, v samoobrambi, na dva italijanska karabinerja pri Črnem Kalu; oba sta bila ubita. V letih 1923 in 1926 so se pojavile tudi druge vrste akcij, kot posledica organiziranega ilegalnega odpora, in sicer napadi na oznake italianizacije in fašizacije dežele: snemanje italijanskih zastav, onesnaževanje fašističnih simbolov, stresanje letakov in pisanje gesel po zidovih ... Podrobno je dogodke opisal J. Kramar v knjigi *Marezige* (Lipa, Koper 1982)«.

c/ Primarni italijanski viri o Jožefu Gabrščku

Str. 216–217: »Pa pogledjmo, kaj najdemo o tem v primarnih virih. V italijanskih policijskih dokumentih najdemo prvič ime **TGR** (Trst, Gorica, Reka) 26. novembra 1927. Gre za poročilo konfidenta, ki pripisuje ime Orjuni v Julijski krajini, torej prvi, Gabrščkovi podtalni organizaciji iz let 1924–1927. »Izvršilni odbor kraške sekcije T. G. R.« je podpis na grozljivem pismu, poslanem med 29. avgustom in 6. septembrom 1928 sežanskim podpisnikom vdanostne izjave Mussoliniju. Ivan Regent je poročal vodstvu Komunistične stranke Italije v Pariz februarja 1930 o organizaciji, ki se je ustanovila z združitvijo pokrajinskih ilegalnih skupin pod naslovom **Tigor** (Tržaško, Istrska, Goriška Organizacija). Policijska in sodna preiskava o leta 1930 odkriti sta ugotovili, da je na Goriškem obstajala »**Organizacija**« ali »**Naša organizacija**«, tako so jo namreč imenovali njeni pripadniki. Le v zaslišanju Bidovca je podatek, da je vedel za »TGR«, o čemer da so se Tržacani pogovarjali, vendar so menili, da je TGR v Ljubljani, tako kot sta bila **ORJEM** in **TOPJ** (Teroristična organizacija primorskih Jugoslovanov). Značilno je, da v italijanskih dokumentih, ki vsebujejo na tisoče podatkov o iredentističnem gibanju, tudi v tridesetih letih, kratico **TIGR prav redkokdaj najdemo**, to pa seveda ne pomeni, da ni obstajal. O njem najbolje priča ilegalni časopis *Svoboda*, ki po letu 1930 nosi v naslovu izdajatelja: »**Revolucionarna organizacija TIGR**« in v podpisih razglasov »**CK TIGR**«. V drugi številki *Svobode* iz leta 1933 je članek z naslovom »Ob petletnici revolucionarnega delovanja združene revolucionarne organizacije Julijske krajine - TIGR«, kar pomeni, da se je njeno delovanje štel od leta 1928 in da so jo krstili Tigr. Verjeti kaže Jelinčiču, ki v opombi leta 1960 objavljenega teksta pravi: »V začetku in še v dobi največje dejavnosti ji sploh nismo dajali nobenega imena, oziroma smo jo imenovali »Organizacija«. Tone Rutar pravi, da se je na Goriškem organizacija imenovala zgolj »Tajna organizacija«, da pa so vsaj nekateri vedeli za kratico TIGR, »ki jo je sestavil na nekem sestanku tigrovcev v Trstu glavni urednik dnevnika *Edinost* prof. **Filip Peric** leta 1925«. Prav tako omenja številko »4«, ko so dali vpisati »članom naše organizacije na sliko osebne izkaznice za medsebojno prepoznavanje. Številka »4« se je nanašala na začetnice imena Trst, Istra, Gorica, Reke. Podatek potrjuje Albert **Rejec, od katerega žal nimamo podrobnejših opisov o razvoju organizacije, ki jo je vodil, temveč le fragmente**. Pravi, da za ime Tigr praktično njegovi člani niso vedeli, ker se je razširilo šele po aretacijah leta 1930 iz Slovenije prek Pivškega. Po letu 1930 pa da je bilo v uporabni v ožjem krogu, nakar so ga začeli opuščati spričo njegovega romantičnega prizvoka, ki ni več ustrezal razširjenim antifašističnim koncepcijam organizacije.

O obstoju Tigra torej ne gre dvomiti, predvsem pa kaže na kontinuiteto s Tigrom iz prve faze, iz 1924. leta, ki je gotovo ostal marsikomu v spominu. Pojem je veljal bolj za gverilce, ki so čez mejo prihajali na akcije v Julijsko krajino, kot za domačine, a se je tako zelo zasilal v spomin, tudi prek časopisa *Svoboda*, da vsi preživeli v spomnih pišejo o Tigru.

Konfidenti so poročali tudi o Zvezi mladinskih društev (ZMD), ki so bili opozicija tedaj še obstoječemu političnemu društvu *Edinost*, ki si je še po ukinitvi društev prizadevalo legalno braniti narodno manjšino, dasi razen dveh poslancev v parlamentu in časopisa *Edinost* ni

imelo ničesar več. Iz istih konfidentskih poročil zvemo, da so o teh vprašanih razpravljali tržaški delegati na kongresu Orjune decembra 1927 v Ljubljani in jugoslovanske nacionalistične organizacije prosili za pomoč snujočemu se ilegalnemu odporu na Primorskem. Glede že omenjene Zveze iredentistov v poročilih še piše, da ima **prof. Filip Peric**, ravnatelj časopisa *Edinost* nalogo, da sestavi statut in da bi v zvezo vključili le neporočene in neuklonljive mladince iz ZMD, ki bi bili organizirani v obliki stotnij; vendar da mladinci odklanjajo pristop. Po istih poročilih, češ da vladajo mnoga nasprotja med samimi snovatelji zveze, zlasti študenti, da nasprotujejo starejšim in da snujejo lastno organizacijo.

Pa še eno organizacijo je zaznala fašistična policija, in sicer leta 1929 z imenom TOPJ, kar je pomenilo Teritorialna - morda teroristična – organizacija primorskih Jugoslovanov. Podpisana je bila na nekem grozljivem pismu Mussoliniju. Vendar o njej ni nikakršnih podatkov, očitno je šlo za Tajno organizacijo oziroma za Borbo. **Nimamo virov, da bi preverili konfidentska poročila. Kljub temu navedenih podatkov ne gre zavreči kot popolnoma izmišljene.** Tako kakor so snovali organizacijo na Nanosu in na Miloševem domu, je najbrž še marsikatera skupina načrtovala ali se vsaj v tem smislu pogovarjala. Toda le dve sta načrtovanje tudi uresničili in se dve in pol leti razvijali ne nazadnj zato, ker ju **konfidenti niso poznali.** Navedeni podatki pričajo, da je med mladimi ljudmi po razpustu društev vrelo, pa tudi, da so **vedeli in soglašali s tistimi načrti za ilegalno, ki jih začel Gaberšček**, in s tistimi konkretnimi akcijami na Pivškem, ki so se začele leta 1924, med njimi Milan Zadnik, Jože Dekleva, Anton Ekar, Karel Širok, Dorče Sardoč, dr. Goljevšček, dr. Pertot, prof. Kosovel. Posebej je rečeno, da znani **Roman Pahor** ne namerava pristopiti v to zvezo, ker je demokratskega prepričanja.

Str. 223 – »Usmeritev: Kako sta bili goriška organizacija in Borba v Trstu dejansko usmerjeni, v čem je bilo težišče njune dejavnosti, kakšne odnose sta gojili do raznih političnih sil in kaj sta propagirali med ljudmi, zvemo iz njunega ilegalnega tiska. Po podatkih **Alberta Rejca je on sam dvanajst let, od 1927 do 1940, izdajal in urejal ves ilegalni narodnjaški tisk, najprej na Primorskem, nato v emigraciji v Ljubljani.** Najprej je izhajala *Borba*, nato *Svoboda*, ob njej sredi tridesetih let še *Ljudska fronta*.“ Iz zaplenjenega gradiva v tridesetih letih pa je razvidno, da so vzporedno po letu 1931 izhajale še posebne brošure z literarno vsebino s skupnim naslovom *Knjižnica Svoboda* in mnogi razglasi na letakih. Sklep o ilegalnem časopisju, sprejet na Nanosu, je bil uresničen že za božič decembra 1927, ko je izšla prva številka časopisa *Borba*. Po Rejčevih in Jelinčičevih podatkih je časopis urejal Albert Rejec, med pisci pa so doslej omenjeni Zorko Jelinčič ter učitelja Ciril Metodove šole v Trstu Andrej Šavli in Drago Pahor. Rokopise je odnesel v Ljubljano dr. Ivan Marija Čok, s pomočjo *Jugoslovanske matice* je časopis tiskala tiskarna v Wolfovi ulici, nazaj na Primorsko so ga znosili kurirji. V zvezi z razpečevanjem Borbe se najpogosteje omenja Ivan Marija Čok, on naj bi oddal po več izvodov Sardoču, ta Šavliju in Dragu Pahorju, navzdol so jih širili člani TOB. Na Goriško pa je časopis prišel neposredno iz Ljubljane, kurirska mreža za prehod čez mejo je bila namreč odlično organizirana.

Moji odgovori, komentarji in sklep

Navedel sem obširne odgovore dr. Gorazda Bajca in zapise dr. Milice Kacin Wohinz prav iz razloga, da bom lahko povedano tudi podrobno komentiral.

1. Ker solidno poznam metodologijo obveščevalnega delovanja, sem trdno prepričan, da je **obveščevalna služba VKJ**, konkretno ofenzivni obveščevalni center v Ljubljani, ki ga je 1922 ustanovil in do 1930 neposredno vodil polkovnik Viktor Andrejka, v največji meri izkoristila odpor Primorcev proti italijanski okupaciji. O tem priča dejstvo, da je vodja TIGR-a Albert Rejec bil v Ljubljani predstavljen polkovniku **Viktorju Andrejki**, ne dvomim pa, da

je pozneje v Beogradu bil v stikih z **Antonom Batageljem**, vodjom **UJKE**, jugoslovanske protiobveščevalne službe, s katerim sta neposredno sodelovala, ko je bil Batagelj še policijski komisar na Jesenicah...

Naloga zgodovinarjev in raziskovalcev je, da te osebne odnose raziščejo in ugotovijo ali je šlo samo za prijateljske stike ali pa tudi za **organizirano tajno sodelovanje**. Namreč, obveščevalne službe navadno začetne prijateljske stike pozneje izkoristijo za poglobljeno delovno in tajno sodelovanje, posebno še, če gre za vodje tajne organizacije, kar je TIGR vsekakor bil.

2. Vsekakor je dejstvo, da so določene slovenske in jugoslovanske organizacije idejno in materialno **podpirale odpor Primorcev proti italijanski okupaciji**. V obširni literaturi o TIGR-u je namerno ali nenamerno, **zanemarjena vloga obveščevalne službe VKJ, pozneje pa delno tudi britanske in francoske**.

Neskromno bom zatrdil, da sem v svoji knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci* (Pro-Andy Maribor, 2010) prvi zastavil vprašanje o **znatnem deležu** obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani v organizaciji odpora na Primorskem po letu 1920 pa vse do 1941. Večina piscev o zgodovini TIGR-a navedene problematike **ne pozna in ne omenja, kar je seveda velika pomanjkljivost!** Nekateri so celo omenjali samo sodelovanje tigrovcev z britansko obveščevalno službo, zlasti pa žalostno usodo številnih »padalcev«, ki sta jih britanska in ameriška obveščevalna služba poslale na tvegane obveščevalno-diverzantske naloge v Slovenijo po letu 1942.

No, pri tem ne gre pozabiti, da sta podporo TIGR-u nudila tudi **francoska obveščevalna služba** (prek konzulata in lektorjev v Ljubljani), pa tudi **obveščevalni center VKJ na Sušaku**, ki ga je uspešno vodil slovenski kapetan **Drago Slekovec**, saj je bil tudi Danilo Zelen, poznejši vojaški vodja TIGR-a, na njegovi zvezi. Major Slekovec, sicer učenec polkovnika Andrejke, je v obdobju 1940–1941 nadvse uspešno vodil ObC v Ljubljani in bil tvorec najbolj uspešnega protiobveščevalnega vdora v nemški Abwehr (poročnik Emil Wedam iz Celovca je prvi sporočil datum nemškega napada na Jugoslavijo). Kot podpolkovnik je bil Slekovec v začetku 1941 premeščen v Niš, kjer je bil zajet s strani nemškega Wehrmachta. Njegova zaslišanja s strani Udbe 1950 so ohranjena in v njih je kar nekaj podatkov tudi o TIGR-u. Verjetno pa bi se našla v ameriških ali ruskih arhivih tudi njegova zaslišanja s strani Gestapa in Abwehra ...

3. Mlajšim raziskovalcem in zgodovinarjem predlagam, da se temeljito lotijo obdelave **odnosov med TIGR-om in Orjuno**, predvsem pa med **ljubljskim obveščevalnim centrom VKJ in TIGR-om**, pri čemer je potrebno upoštevati obdobje intenzivnega sodelovanja do 1930, ko je bil polkovnik Andrejka odstavljen prav zaradi TIGR-a, kakor tudi obdobja do 1941, ko je v Beogradu vodstvo TIGR-a (Rejec, Vilfan in Besednjak) sodelovalo z Antonom Bagateljem, vodjo UJKE. Vsekakor pa je potrebno obenem raziskati v nemških in italijanskih arhivih o tem, kako sta **nemška in italijanska** obveščevalni službi uspeli z **agenturnim vdorom v Obveščevalno upravo GŠ VKJ**, saj je prav gotovo, da so, po moji tezi – **tigrovci padali v Beogradu in Ljubljani!**

4. Oba, dr. Bajc in dr. Wohinčeva, sta obiskala in pregledovala **tuje arhive**, vendar nista našla ustreznih podatkov o TIGR-u. Namreč, policijska poročila, ki so številčna, ne moremo meriti s poročili tajnih političnih oz. protiobveščevalnih Ovre ali Gestapa, ki bi nam razkrila prava ozadja. Dr. Wohinčeva sicer navaja, da je Jožef Gabršček podal 1936 italijanskemu ambasadorju v Beogradu zanimivo poročilo, vendar se meni zdi, da je v tem primeru šlo za nekaj povsem drugega. Namreč, če je Jožef Gabršček 1929 zapustil Ljubljano in »zbežal« v Skopje, pa potem v Beograd, je 1936 lahko sicer podal poročilo Italijanom, vendar pa v tem

primeru gre za t. i. naknadno poročilo, ki nima nobenih operativnih vrednosti in tudi posledic (ovajanja in podobno). Po moji sodbi je lahko šlo za nekakšno »zgodovinsko« poročilo, ki ga je Gabršček verjetno sestavil skupaj s svojim starim znancem Batageljem, šefom UJKE, da bi Italijanom ponudila nekakšno obveščevalno igro.

5. Namreč, še vedno vztrajam pri začetni tezi oz. predpostavki, da **Jože Gabršček ni bil »pravi« italijanski vohun**, lahko je bil kvečjemu »dvojnik«. Vsekakor pa je bil, po mojem prepričanju glede na potek dogodkov (tudi polkovnik Andrejka je prav 1928 moral dejansko zapustiti službo po nalogu iz GŠ VKJ!), **eden od prvih tajnih sodelavcev polkovnika Andrejke oz. Batagelja**. Bil je vendar v centru vsega ilegalnega dogajanja na Primorskem (tajnik *Edinosti* v Trstu), kar bi s pridom izkoristila vsaka obveščevalna služba (v Trstu je deloval tudi jugoslovanski konzul, dejansko obveščevalec). Tudi dr. Wohinčeva ne nudi nobenega dokaza, da je bil Jožef Gabršček italijanski konfident oz. vohun, saj tudi sama pravi, da poročila konfidentov ni mogla preverjati. V obveščevalni praksi pa velja staro pravilo, da konfidenta ali vohuna lahko **razglasi samo sodišče** na podlagi čvrstih dokazov, navadno vsaj treh. Povsem pa je neprimerno sklicevati se na nekakšne javne objave (ovadb) v glasilu Orjune ali pa v spominih soudeležencev. Čeprav Albert Rejec navaja, da Jožefu Gabrščku ni povsem zaupal, se je vendarle v Beogradu sestajal z njim vsakega pol leta!

6. Sklicevati se na razne **rekonstrukcije Ozne ali Udbe** je zelo nezanesljivo, posebno, če vemo, da so iste pisane za razne politične potrebe, dejstvo pa je tudi, da so strokovno vprašljive, saj jih niso pisali nepristranski operativni delavci. Tudi izjave obsojencev, zlasti tistih na smrt, so zelo problematične, kar sem dokazal na primerih iz pohoda 14. divizije NOV Slovenije na Štajersko, o t. i. Pohorske afere in podobno. Podatke Ozne ali Udbe je potrebno vrednotiti le posamično, pa tudi preverjati na razne načine.

7. Ponovno poudarjam: neetično in tudi krivično je enega od prvih organizatorjev ilegalnega odpora proti Italijanom v Trstu 1924–1926 **javno razglasiti za vohuna brez čvrstega dokaza**. Pri tem opozarjam na mogoče spletke Orjunašev, pa tudi na njihove nasilne akcije (rop v Prestranku). Končno, Albert Rejec, vodja TIGR, je v svojih spominih piše, da ni vedel za nobenega konfidenta ali ovaduha med pripadniki TIGR-a, saj se končno v Beogradu tudi sestajal z Jožefom Gabrščkom.

8. Delo in življenje Jožefa Gabrščka ni točno preverjeno niti celovito predstavljeno, Zanimivo je, da je 1924 kot tajnik *Edinosti* v Trstu bil med glavnimi organizatorji ilegalnega delovanja proti Italiji, da je istega leta celo Alberta Rejca pridobil za politično delovanje, da je bil vodilni pri delovanju TIGER in Orjune, da je 1926 aktivno sodeloval pri Orjunavit-u. pa tudi pri Zvezi mladinskih društev na Tržaškem. Ne gre pozabiti, da je v Trstu deloval tudi jugoslovanski konzul, pa tudi sicer je ObC v Ljubljani aktivno spremljal vsa dogajanja na okupiranem delu Primorske. Skoraj je gotovo, da je prav v tem **obdobju vzpostavljeno tudi povezava in tajno sodelovanje Jožefa Gabrščka z vojaško obveščevalno službo VKJ**. Prav tako je potrebno vedeti, da italijanska policija in Ovrta nista samo evidentirali določene osebe, temveč so tudi iskali tajne sodelavce in vršili protiobveščevalne vdore v ilegalne organizacije, ki so nastajale na Primorskem.

Prelom se je zgodil 1926, ko je po Albertu Rejcu Jožef Gabršček zapustil Trst in 1927 odšel v Slovenijo, po nekaterih drugih navedbah pa je zbežal, emigriral in podobno. No, še prej naj bi 1926 Italijanom poslal podatke o »organizaciji« na Primorskem...

Po nekaterih podatkih je bil 1928 član liberalnega tabora v Gorici, pa tudi, da je bival v Tolminu. Bolj verjetno je, da je 1928 bival v Ljubljani, saj tudi Alber Rejec navaja, da je bil

takrat vmešan v afero špijunaže oz. antišpijunaže, povezave z Orjuno in polkovnikom Andrejkom.

In ko je skupina orjunašev vdrla v prostore italijanskega konzulata v Ljubljani in našla v sefu seznam 15 italijanskih vohunov – glavnega, nekega Perića so umorili kar na ulici, je ljubljanska Orjuna objavila fotokopijo ovadbe proti Jožefu Gabrščku. Po moji knjigi je vodja orjunašev bil Jože Kukec, ki pa v svojih spominih navaja, da je prav on »odkril«, da je Jožef Gabršček italijanski vohun (pokazal mu je nekakšen račun, iz katerega je bilo razvidno, da je Jožef Gabršček izdal Italijanom podatke o »kolesarski enoti VKJ«), pa mu je zatem svetoval, naj zapusti Ljubljano!

Navaden konstrukt bivših orjunašev oz. Ovre, da se znebijo in docela kompromitirajo Jožefa Gabrščka! Upam, da resni zgodovinarji ne bodo nasedli »spominom« nekega Kukca, dejansko vodje ljubljanskih orjunašev!

Jožef Gabršček naj bi najprej odšel v Avstrijo in Francijo, šele 1929 se je vrnil v Jugoslavijo. Albert Rejec navaja, da je najprej odšel v Skopje, nato pa prišel v Beograd. Bil je trgovski potnik, a vdajal se je menda tudi pijači. Čeprav se je vedel »čudno«, se je Albert Rejec z njim občasno sestajal. In 1936 naj bi Jožef Gabršček italijanskemu poslaniku v Beogradu podal poročilo o celotnem delovanju TIGR-a! Italijanski dokument o tem je navaja dr. Milica Kacin Wohinc, s pripombo, da podatka ni mogla preveriti! Do 1943 naj bi Jožef Gabršček živel v Beogradu. Če bi vedeli za dejansko usodo Gabrščka in njegove soproge Marije bi tudi naši sklepi verjetno bili drugačni.

Čeprav ne vemo kakšna je bila usoda Jožefa Gabrščka po letu 1943, je nekdo 2012 v spletnem leksikonu *Primorci.si* zapisal, da je bil Jožef Gabršček tudi »italijanski vohun«!

9. V svoji že omenjeni knjigi sem na osnovi podatkov iz arhiva Udbe navedel, da so ljubljanski orjunaši na ulici umorili nekega **Perića**, dejanskega vohuna italijanskega konzulata v Ljubljani, vendar o njem nisem našel nobenih identifikacijskih podatkov, pa tudi v spominski literaturi ga orjunaši (Kukec) seveda ne omenjajo! Zanimivo, kajne? V zapisih dr. Wohinčeve se pogosto omenja **prof. Filip Peric**, ravnatelj *Edinosti*, pa si ne morem kaj, da ga ne bi omenil oz. navedel potrebo po preverjanju podatka o identičnosti. Če je šlo za umor na ulici, potem sta verjetno tudi ljubljansko *Jutro* ali *Slovenec* poročala o žrtvi in nasilju na ulici. Včasih pač ni potrebno brskati po arhivih! Prof Filip Peric je doživel visoko starost in je umrl (1955) naravne smrti v Ljubljani.

10. Naj sklenem takole: ker dokaj dobro poznam metodologijo delovanja italijanske politične in vojaške obveščevalne in varnostne službe – Ovre in Sim, pa tudi njihove nesporne uspehe, sem prepričan, da je v primeru Jožefa Gabrščka šlo za **prefinjeno igro kompromitacije tajnega sodelavca** ObC VKJ v Ljubljani! Tudi sicer je iz protiobveščevalne prakse znano, da v slučaju neuspeha pri angažiranju za tajno sodelovanje (zavrnitve sodelovanja) določene osebe, navadno (zaradi maščevanja) pristopijo k njegovi kompromitaciji in podobno, predvsem tako, da se pripravijo določeni dokumenti in potem tudi javno objavijo. Prav podatki o fotokopiji nekega »poročila« J. Gabrščka v glasilu ljubljanske Orjune 1928 (prepovedana je bila 1926!), pa pozneje 1936 še »poročilo« italijanskemu poslaniku v Beogradu, so šolski primeri javne kompromitacije. Zato tudi poudarjam, da **brez posebne sodne ali specialistične (protiobveščevalne) preiskave ne smemo nikogar javno razglašati za vohuna!**

DODATEK:

(Iz knjige: *Legendarni slovenski obveščevalci, Pro-Andy Maribor, 2010*)

Prvi slovenski častnik vojaške obveščevalne službe VKJ (1919–1932)

Ljubljana pa tudi Bled, Maribor in Celje so že v Kraljevini Jugoslaviji veljali za nekakšna »naravna« središča delovanja obveščevalnih služb. To velja predvsem za delovanje nemške, britanske in italijanske obveščevalne službe takoj po končani prvi svetovni vojni.

V znani rekonstrukciji in analizi vojaške obveščevalne službe VKJ (v ARS II), ki so jo naredili analitiki Sdv, je med drugimi zapisano, da je pred drugo svetovno vojno v Ljubljani deloval zelo uspešen in eden najaktivnejših centrov vojaške obveščevalne službe vojske Kraljevine Jugoslavije, ki ga je formiral in vodil vse do 1932. leta polkovnik Viktor Andrejka, sicer generalštabni častnik avstro-ogrske vojske in preizkušeni pripadnik njene vojaške obveščevalne službe. Gre tudi za prvega slovenskega častnika vojaške obveščevalne službe, ki je obenem sodeloval pri oblikovanju vojaške obveščevalne službe na novo formirane vojske Države SHS oz. Kraljevine Jugoslavije, predvsem pa kot načelnik prvega vojaško-obveščevalnega centra Dravske divizije v Ljubljani.

Takratni načelnik oddelka vojaške obveščevalne službe Glavnega generalštaba srbske oz. vojske Države SHS, pozneje Kraljevine Jugoslavije, divizijski general Petar Marković, je naredil odlično potezo, da je strokovno izkušenega obveščevalnega strokovnjaka avstro-ogrske vojske, pa še celo generalštabnega majorja Viktorja Andrejka, poklical sredi leta 1920 v Beograd in ga postavil za načelnika ofenzivnega obveščevalnega sektorja. Namreč, major Andrejka je poleg odličnega poznavanja vseh sosednjih vojska, posebno potencialnih nasprotnikov Kraljevine Jugoslavije, obvladal tudi številne tuje jezike in je tako v novo ustanovljeno in organizirano vojaško obveščevalno službo vnesel vse tiste organizacijske in metodološke prvine, ki so tedaj odlikovale predvsem nemško in francosko vojaško obveščevalno službo.

Po opravljenih nalogah v obveščevalnem oddelku Glavnega generalštaba v Beogradu se je generalštabni major Andrejka že sredi leta 1922 vrnil v Ljubljano in v kratkem času organiziral dobro prikrit center vojaške obveščevalne službe, ki je formacijsko sicer pripadal Poveljstvu Dravskega divizijskega območja, dejansko pa je šlo za najbolj izpostavljen ofenzivni center vojaške obveščevalne službe VKJ. Ljubljanski center vojaške obveščevalne službe je bil prvenstveno usmerjen proti Italiji in Avstriji. Zato je tudi razumljivo, da je bila prav proti tema dvema državama organizirana najbolj široka in tudi kvalitetna mreža tajnih obveščevalnih agentov, tudi tigrovcev.

Zdi se mi, da je prav zaradi dvojnih nalog, obveščevalnih in diverzantskih, kakršne so tigrovci tudi samovoljno izvajali, italijanska protiobveščevalna služba okrog leta 1928 odkrila obveščevalne mreže v Trstu in Gorici, ki so bile neposredno povezane z obveščevalnim centrom v Ljubljani. Zato je moral takrat že generalštabni polkovnik Viktor Andrejka odstopiti, da ne bi onemogočil nadaljnjega delovanja tega obveščevalnega centra. Ker je Danilo Zelen povezoval delovanje goriške in tržaške skupine tigrovcev z Ljubljano, se zdi, da je bil povezan tudi z ljubljanskim (in sušaškim) obveščevalnim centrom.

Anton Batagelj, doma iz Šturij pri Ajdovščini, je bil leta 1923 postavljen za načelnika obmejnega komisariata na Jesenicah. Šlo je za izpostavljene urade, ki so bili ustanovljeni v času, ko je bil policijski minister v Beogradu dr. Anton Korošec, sicer vodja Slovenske ljudske stranke. In prav Batagelj je že od leta 1924 aktivno sodeloval z majorjem Andrejkom, predvsem pa je v svoje delovanje vključil številne primorske rojake, med njimi tudi najbolj aktivne tigrovce (izdaja prepustnic, omogočanje ilegalnih prehodov tigrovskih kurirjev, prenos propagandnega in sabotažnega materiala). Kasneje je bil Batagelj vodja Ujke – urada

jugoslovanske protiobveščevalne službe v Beogradu. Velja še dodati, da je bil tudi Viktorjev brat dr. Rudolf Batageljev znanec, saj je bil visoki uradnik policijskega ministrstva v Beogradu.

Zaradi delovanja tigrovcev na Primorskem je italijanska Ovla – politična policija, s široko mrežo ovaduhov in vohunov, okrepila delovanje, vendar kljub množičnemu terorju ni uspela zlomiti upornih Primorcev. V začetku 1928 so preko ovaduha italijanskega konzulata v Ljubljani uspeli odkriti močne tigrovske organizacije v Gorici in Trstu, pa so sledili znani procesi. Zaradi sodelovanja z ljubljanskim centrom vojaške obveščevalne službe so bili v Trstu poleg Antona Batagelja obtoženi (in dejavnost dokazana) Slavko Bevk, Andrej Manfreda in Ivan Lenardič. Ostalim vohunstva niso dokazali. Vse to je pripeljalo do tega, da je moral polkovnik Viktor Andrejka, kot dejanski organizator dotedanega tigrovskega sodelovanja, zaradi interesov službe sredi leta 1932 tudi odstopiti.

Celotno delovanje ljubljanskega centra vojaške obveščevalne VKJ v obdobju 1922–1941 bi veljalo podrobneje raziskati in obdelati, saj je za to dovolj dokumentov v domačih in tujih vojaških arhivih. Fragmentarno se je mnogih epizod lotila dr. Jerca Vodusek Starič v knjigi *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942* (Ljubljana, 2002), pa nekatere, ki so povezane s polkovnikom Viktorjem Andrejka, tudi navajam.

Nedvomno bo držalo, da je major Andrejka, takoj ko je leta 1922 v Ljubljani organiziral center vojaške obveščevalne službe, ki je bil prvenstveno ofenzivno naravnat proti obema sosednjima državama – Italiji in Avstriji, poiskal tudi zaveznike. Med prvimi so tako bili Francozi, stari sovražniki Italije, konkretno predstavniki francoskega konzulata, ki je bil ustanovljen v Ljubljani že leta 1921. Ker je major Andrejka znal tudi francoščino, je prav gotovo dobro vedel, kaj lahko dobi od prekaljenih francoskih obveščevalcev – konzulov, ki so se menjali. Pomembno vlogo pa so imeli tudi lektorji (francoski in drugi), sicer dobro prikriti obveščevalci.

Enako velja tudi za ostale konzulate, ki so obstajali v Ljubljani, zlasti za britanskega, pa tudi za tiste, ki so bili v sosednjem Zagrebu. Ker pa je šlo tudi za ofenzivno usmerjenost ljubljanskega centra vojaške obveščevalne službe, je prav gotovo, da je center izkoristil vse možnosti za protiobveščevalni vdor v italijanski in avstrijski konzulat. Tudi češki.

Ne smemo zanemariti dejstva, da so se vojaški obveščevalci povezovali z različnimi domoljubnimi in polvojaškimi organizacijami, društvi in strankami, saj so le tako prišli v stik z vojaško izobraženimi kadri, ki so bili tudi najbolj uporabni za zbiranje vojaško-obveščevalnih podatkov. Novi načelnik vojaško-obveščevalnega centra je tudi dodobra izkoristil splošno protifašistično in protinacistično razpoloženje zlasti Primorcev in se je tako naslonil na domoljubne organizacije ali stranke in njihove voditelje.

Gre predvsem za prvo nacionalistično organizacijo Orjuno – Organizacijo jugoslovanskih nacionalistov, ki je bila 1922 preoblikovana iz dalmatinske mladinske organizacije in se je hitro širila po vseh delih nove države. Slovenski vodje, ing. Marko Kranjc in ostali, so imeli že od vsega začetke neposredne stike z načelnikom centra in preko njega morda dobivali tudi orožje.

Posebno mesto so imele tudi razne druge organizacije, kot so Narodna odbrana, sicer stara srbska polvojaška organizacija, ki jo je v Slovenji vodil dr. Josip Cepuder, Branibor (vodja ing. Janko Mačkovšek), Tabor, strelske družine, pozneje, po prepovedi 1928, pa tudi organizacije sokolov in orlov. V arhivu VKJ so ohranjeni dokumenti ne samo o medsebojnih stikih teh organizacij z vojaškimi (obveščevalnimi) organi, temveč tudi sezname posameznih organizacij, ki so obveščevalcem služili predvsem za izbor tajnih sodelavcev.

Kot sem že omenil, je tigrovska organizacija na Primorskem »padla« v Ljubljani, saj je ovaduh italijanskega konzulata izvedel za dokaj nekontrolirano delovanje pristašev Orjune. Ti so imeli celo posebno obveščevalno skupino, ki jo je vodil Jože Kukec, in se je direktno

sporazumevala z Andrejko, ta pa je določene podatke posredoval tudi francoski in češki obveščevalni službi.

Andrejka je vzdrževal tudi stike s posamezniki na pomembnih položajih v policijski in diplomatski službi. Omenil sem že Antona Batagelja, načelnika obmejnega komisariata na Jesenicah, da ne omenjam drugih (Maribor). Vzdrževal pa je stike z znanci, ki so odhajali v diplomatsko službo. Med njimi naj spomnim samo na dr. Janka Pretnarja, znanega jezikoslovca in podpornika orjunašev, ki je pred letom 1930 odšel na veleposlaništvo v Prago.

Zdi se mi tudi povsem logično, da se je center vojaške obveščevalne službe v Ljubljani, ki je imel tudi sekcijo za protiobveščevalno delo, ukvarjal tudi s kontrolo in vdori v tuja konzularna predstavništva v Ljubljani. Znan je npr. vdor orjunašev v pisarno italijanskega generalnega konzula Gavottija na Erjavčevi cesti (pridobili so kuharico, prepisovali dokumente in podobno), ki naj bi ga organiziral francoski konzulat. Po mojem je šlo za dobro načrtovano akcijo Andrejkovega vojaško-obveščevalnega centra, ki je vzdrževal tesne zveze s slovenskim vodstvom Orjune. Dejansko je šlo za vrhunski dosežek vsake protiobveščevalne organizacije, ki zahteva temeljite priprave in strokovno vodenje, saj podobne akcije ne more izvesti neka strankarska skupina. Namreč, po tajnem vstopu v konzulat so tudi s ponarejenim ključem odprli glavni sef, kjer so našli seznam 15 agentov v Ljubljani, ki so aktivno delali za italijansko vojaško-obveščevalno službo in politično policijo – Ovro. Glavni med njimi naj bi bil neki Perić, ki so ga jezni orjunaši takoj zatem leta 1928 likvidirali kar na cesti. V zvezi s tem naj bi francoska vlada celo posredovala, da se Italijanom prepove takšno obveščevalno delovanje in odpokliče ne samo generalnega konzula v Ljubljani, temveč tudi italijanskega ambasadorja v Beogradu Bodrera, sicer osebnega prijatelja kralja Aleksandra.

V svoji knjigi *Balkanski vojaški poligon* (Ljubljana, 1998) sem predstavil podatek iz arhivov Kos JLA, da je imel glavne zveze s tigrovci center vojaške obveščevalne službe VKJ na Sušaku, zlasti njegov načelnik, kapetan Savo Janković, ki so ga Nemci leta 1941 ujeli. Kot sodelavec tega centra se omenja tudi Danilo Zelen. Poleg tega je ing. Vladimir Feller iz Zagreba, sodelavec sušaškega centra, kasneje vodil del tigrovcev in izvrševal naloge britanske obveščevalne službe. Nazadnje pa se je povezal z znano britansko obveščevalno mrežo Bbz, ki sta jo iz Ljubljane vodila major Ante Anić, bivši obmejni komisar v Mariboru, in polkovnik Vladimir Vauhnik, oba dobra znanca polkovnika Viktorja Andrejke. Navedel sem tudi, da je imel italijanski vojaški ataše svojega tajnega sodelavca celo v obveščevalnem oddelku Glavnega generalštaba VKJ, pa mu tako ni bilo težko priti do podatkov o tigrovcih – obveščevalcih in diverzantih, ki so aktivno delovali proti Italiji.

V ARS sem 10. marca 2010 pridobil dokument kvesture iz Gorice z dne 3. aprila 1928 (AS 1931/2021 str. 104), v katerem je kapetan Adolfo Perthem obširno poročal o »podpolkovniku Andrejka Rodolfo Vittorio«, obveščevalcu iz poveljstva Dravske divizije v Ljubljani, ki je vzdrževal številne vohunske stike z osebami iz Trsta in Gorice, neposredno in preko Antona Batagelja.

Po goriškem in tržaškem procesu proti tigrovcem leta 1930 in odstopu polkovnika Viktorja Andrejke (1932) so se tigrovci in orjunaši razšli. Tudi francoska obveščevalna služba se je leta 1935 umaknila iz Slovenije. Njeno vlogo je zatem prevzela britanska obveščevalna služba IS (lektor Aleksander Lawrenson na ljubljanski univerzi, pozneje vicekonzul v Zagrebu) in tudi Soe (kapetana John Evam, sicer dopisnik Reuterja, in William Stuart), pa tudi sodelovanje z vojaško obveščevalno službo VKJ, ki je tigrovce tudi množično uporabljala za obveščevalno-diverzantske naloge proti Italiji.

Kasneje naj bi tigrovce pri ljubljanskem centru vojaške obveščevalne službe zastopala prof. Ivan Rudolf - Učenikov iz Trsta, tudi agent IS, in Anton Lipnik.

Polkovnik Viktor Andrejka je bil uradno upokojen 23. maja 1932, vendar menim, da je bil dejansko odstavljen (zamenjan) že 30. julija 1930, ko je bil »uradno« razglašen kot

»nesposoben za terensko službo, sposoben za pisarniško«, in je potem dve leti usmerjal svojega naslednika.